

To Breve fra C. F. Hansen til Harsdorff.

Ved **Fr. Weifbach.**

I det kongelige Bibliothek findes en haandskreven Biografi af Harsdorff (Ny kgl. Saml. 1475 Fol.), forfattet af hans Dattersøn, Præsten Christian Gotfred Schaper. Den er skreven efter Opfordring af Kunsthistorikeren N. L. Høyen, der havde paatænkt en Skildring af Harsdorffs Liv og Kunstnervirksomhed, og dertil vilde benytte disse Familieerindringer sammen med andet Materiale. Foruden Biografien sendte Schaper Høyen en Samling Breve og andre Bilag, som synes at være forsvundne. Men Schaper var saa forsigtig at tage en Afskrift baade af sine Optegnelser og af Bilagene, og dette Eksemplar, som altsaa er mere righoldigt end det kgl. Bibliotheks, er bevaret i Familien; det tilhører nu Frøknerne J. og M. Grüner.

Det første Brev er skrevet under Hansens Udenlandsrejse 1782—84. Han var naaet til Wien og skriver herfra til Harsdorff for at høre, hvorledes det staar med hans Sag og bede om hans faderlige Raad og Støtte. Denne Sag er hans Ansøgning om Embedet som Landbygmester i Holsten, som han ogsaa fik efter sin Hjemkomst; men for at forstaa den hele Sammenhæng vil det være nødvendigt at give nogle Oplysninger om Bygningsvæsenets Ordning i Hertugdømmerne før C. F. Hansens Udnævnelse. Der er tidligere kun oplyst meget lidt herom; men ved Hjælp af Bygningsdirektionens Journaler og Kopibøger samt Rentekammerets tyske Forestillinger kan der gøres Rede for Embedsbesættelserne. Flere af de paagældende Bygmestre har hidtil været ganske ukendte eller upaaagtede.

Indtil 1776 var Johan Gottfried Rosenberg, Stadsbygmester Georg Erdmann Rosenbergs Fader, kongelig Bygmester i Hertugdømmerne med Bolig i Slesvig. Om ham har Fr. Schiøtt i »Architekten« 4. Bd. S. 231 ff. givet gode Oplysninger og paavist, at de fleste af de Bygninger, som man har tilskrevet Sønnen, i Virkeligheden er bygget af Faderen, inden han fik Ansættelse i Hertugdømmerne, deriblandt saa betydelige Værker som Bernstorffs, Dehns og Berckentins Palæer i Bredgade, Marggaard paa Fyn og det ældre Kokkedal ved Rungsted. Rosenberg tiltraadte sit Embede i Slesvig 1760, idet han afløste Ingeniormajor Johan Otto Müller, der havde siddet i dette Embede siden 1735. Müller var blevet svagelig og afstod Forretningerne i Hertugdømmerne, men ikke i Grevskaberne Oldenburg og Delmen-

horst, til Rosenberg, mod at han forpligtede sig til at yde Pension til hans eventuelle Enke. Dette Arrangement blev approberet af Kongen 25. August 1760, saaledes at Rosenberg indtil Müllers Død var »adjungeret Bygmester«.

Foruden Rosenberg var der imidlertid endnu to kongelige Bygmestre i Hertugdømmerne. Efter Indlemmelsen af det lille Fyrstendømme Pløn i 1761 havde man nemlig maattet overtage den hertugelige Bygmester Bauer, og paa samme Maade maatte man efter Mageskiftetraktaten med Rusland i 1773 om de gottorpske Dele af Holsten beholde den storfyrstlige Bygmester Richter i Kiel. Bauer havde 300 Rdl. i Gage, Richter 400, medens Rosenberg havde 800.

Da Johan Gottfried Rosenberg døde 4. Juni 1776, udbad Rentekammeret sig Bygningsdirektionens Betænkning om, hvorledes Tjenesten nu kunde fordeles mellem to Bygmestre, og senere ved den enes Afgang Antallet af Bygmestrene indskrænkes til een. Der medfulgte en Ansøgning fra Bauer om Rosenbergs Embede. Direktionen holdt for, at 2 Bygmestre stadig vil behøves, og at de hver skal have 600 Rdl. Det foreslaas at beholde Bauer og Richter, saaledes at den ene besørger Forretningerne i Slesvig, den anden i Holsten. En Kaptajn Lobedan, der søgte Rosenbergs Embede, kan Direktionen ikke anbefale.

Kammeret bifaldt 26. November 1776 Direktionens Forslag og anmodede den om at korrespondere med Bygmestrene derom. Men det gik ikke saa glat som ventet. Richter vilde nok være Bygmester for hele Holsten; men kun naar han fik 700 Rdl.; ingen af dem havde Lyst til at flytte til Slesvig, men Bauer erklærede sig dog villig, dersom han fik 800 Rdl. og fri Transport af sine Møbler. Man greb saa den Udvej at lade Richter blive siddende i sit lille Kielske Distrikt med sin forrige Gage og at gaa ind paa Bauers Gagefordring mod at han paatog sig alt det øvrige. Direktionens Forslag om Forretningernes Fordeling blev iøvrigt aldeles approberet, men Gennemførelsen udskudt til senere.

Denne Ordning blev bestemt ved Resolution af 22. Maj 1777. Men et Par Maaneder efter døde Bauer (i August). Der indtraadte nu atter en lang Vakance, under hvilken Embedet blev bestridt af Rosenbergs tidligere Fuldmægtig Koch. Omsider blev Major Moltz udnævnt til Bygmester i Slesvig og Interims-Bygmester i Holsten, altsaa med samme Embedsomraade som Bauer. Rentekammeret, som stadig var betænkt paa Besparelser for den kongelige Kasse, satte dog Gagen ned til 600 Rdl. Man blev altsaa staaende ved den midlertidige Ordning; men ved Resolution af 1. Juli 1779 blev det dog fastsat, at ved Richters Afgang skal der udnævnes en særlig Bygmester for Holsten.

Efter et Par Aars Forløb erklærede Major Motz i Begyndelsen af 1782, at han umulig kunde overkomme det store Embede, og at Rejseudgifterne opslugte næsten alle hans Indtægter. Rentekammeret erkendte det berettigede i hans Klager og udvirkede en Resolution, hvori bl. a. fastsættes, »at en Bygmester nu skal udnævnes for Hertugdømmet Holsten med 4—500 Rdl. i Gage og Haab om Forbedring, naar den Kiel'ske Landbygmester Richter ved Døden afgaar«.

Der meldte sig nu forskellige Ansøgere, nemlig Sec.-Ltnt. ved Ingeniørkorpset J. H. R a w e r t, den senere Stadskonduktør; Architekten H a n s N æ s s, der var Informator ved Akademiet; Murmester L a n g e s Søn og Fuldmægtig K o c h i Slesvig, der ihærdig havde søgt baade efter Rosenbergs og efter Bauers Død, men ikke havde kunnet opnaa Bygningsdirektionens Anbefaling. Direktionen vilde heller ikke anbefale de øvrige Ansøgere. Som kvalificerede ansaa den Bygningskonduktørerne P e t e r M e y n og J o h a n B o y e M a g e n s, som dog endnu var paa Udenlandsrejse. Endvidere meldte sig som Ansøger den unge Konduktør H a n s e n, som dog vilde have 700 Rdl. i Gage og vilde have Lov til at rejse et Aar først.

Rentekammerets Overvejelser tog som sædvanlig lang Tid, og imens kom Meyn og Magens hjem i Sommeren 1782. Rentekammeret vilde nu gerne have en af disse to vel uddannede Bygmestre udnævnt, som man ser af en »Redegørelse for Bygmestrenes Gager«, der findes i Koncept uden Dato og Underskrift¹⁾. Her læser man følgende om det holstenske Embede:

»Dette holsteenske Bygmester-Embede ansøger Conducteur Hansen, men forlanger derhos, i Stedet for 4 à 500 Rdl., som dertil er bestemt, 700 Rdl.s Gage.

Men da benævnte Hansen, efter eget Tilbud og Ansøgning i dette Foraar er bleven tilladt at rejse udenlands for at udvide sine Kundskaber, og til denne sin Rejse, men til ingen anden Anvendelse allernaadigst bevilget en Hielp af 150 Rdl. aarlig, saa haver Kammeret forment, at det maaske var raadeligere at lade denne unge Architect fortsætte sin paatænkte udenlands Reise, og derimod enten strax eller efter nogen Tids Forløb allerunderdanigst at foreslaa Meyn eller Magens til Bygmester i Holsteen, helst da disse allerede i endeel Aar have som Conducteurer forestaaet kgl. Bygnings-Arbeide, i nogle Aar reist udenlands og nu skal være agreerede som Bygnings-Academiets Medlemmer.« — —

— — — — »Lønningen ved den holsteenske Bygmester Tieneste troer man i øvrigt ikke at kunne bestemme høiere end allerede

¹⁾ I Rigsarkivet; Pakken: Diverse Breve, Dokumenter og Akter det kgl. Bygningsvæsen vedkommende, 1680—1823 (R. K. C. A. a. VI,3).

ved Resolutionen af 8de April 1782 allernaadigst er fastsat, nemlig til 4 à 500 Rdl., hvormed Conducteur Hansen ikke finder sig at kunne være tient.«

Rentekammeret spekulerede hermed i at spare Gagen til den ene af de to hjemkomne Bygmestre; men Kammerets Planer krydse- des af et Magtsprog fra oven. Arveprins Frederik lod nemlig ved en Skrivelse Kammeret vide, at han vilde have Hansen, »som nu paa Vores Bekostning reiser, forsikret ved sin Hiemkomst Tienesten i Holsteen«. Hansen havde altsaa Protektion paa højeste Sted, og hvorledes den fattige Skomagerson kunde have det, forstaar man, naar man hører, at hans Moder havde været Amme og Vart- frue for Christian VII som Barn. Hvilken Adkomst kunde være bedre til kongelig Bevaagenhed?

I Tillid hertil rejste C. F. Hansen ud, inden Sagen var endelig afgjort. Hans Pas er udstedt den 16. November 1782. Skønt han havde vundet Akademiets Guldmedaille, som gav Adgang til dets Rejsestipendium i 6 Aar, naar en Portion blev ledig, vilde han ikke vente derpaa, men vilde se at klare sig med sin Konduktør- gage, 150 Rdl., og det Tillæg, som Arveprinsen havde skaffet ham. Landbygmesterembedet var han sikker paa; men det spændende var, om man vilde gaa ind paa hans Fordring om de 700 Rdl. i Gage. Det er smukt at se den Tillid, hvormed han lægger sin Sag i Hars- dorffs Haand; men denne havde paa dette Tidspunkt ikke mere den Indflydelse, som han havde haft, saa længe Bygningsdirek- tionen bestod. Denne var nemlig for nylig efter mange Stridig- heder med Rentekammeret blevet ophævet ved Reskript af 26. Sep- tember og Bygningsvæsenet henlagt under Kammerets umiddel- bare Bestyrelse. Desuden var Sagen afgjort, da C. F. Hansen skrev sit Brev; men Postgangen var jo dengang langsom, saa at han endnu ikke kendte Ansøgningens Skæbne.

Rentekammeret havde nemlig 21. December 1882 afgivet en lang og vidtløftig Forestilling, som konkluderer i, at Kammeret, med Henvi- sning til Arveprinsens Brev, indstiller C. F. Hansen til den forlangte »Forsikring«. Resolutionen faldt 13. Januar 1783; den er, da Sagen angik Hertugdømmerne, affattet paa tysk og lyder saaledes:

»Wir wollen dem Bauconducteur Christian Friede- rich Hansen auf den Baumeister-Dienst im Herzogthum Holstein die allergnädigste Versicherung ertheilen, dass ihm gedachte Bedienung bey seiner Zurückkunft von seiner Reise dergestalt zu Theil werden solle, dass er bey Lebzeiten des Land-Baumeisters Richter die Baugeschäfte in dem Herzogthum Holstein mit Aus- schliessung der Kielschen Districte für ein jährliches Gehalt von 500 Rth. besorgen, nach dem Abgange des Baumeisters Richter

aber auch die Kielschen Districte mit übernehmen und sodann eine verhältnissmässige Vermehrung seines Gehalts zu gewärtigen haben soll, und mag ihm solches von Unserer Rente-Kammer bekannt gemacht werden.«

Det var altsaa ikke gaaet ganske efter Ønske; men efter Hjemkomsten i 1784 opnaaede C. F. Hansen dog, at der blev tillagt ham Diæter, 1 Rdl. om Dagen, naar han rejste i Embedsforretninger. Dermed var han, ved Resolution af 1. November 1781, endelig udnævnt og kunde tiltræde sit Embede.

Til Brevets Forstaaelse behøves ellers kun den Oplysning, at Harsdorff nylig havde gennemgaaet en alvorlig Sygdom, som han havde Men af hele Resten af sit Liv. Den i Efterskriften nævnte Justitsraad Lassen var Sekretær i Bygningsdirektionen og Harsdorffs Svoger.

Wien, den 21. January 1783.

Høyædle og Velbyrdige Herr Justits-Raad.

Jeg vil haabe at deres Velbyrdighed nu fuldkommen er ved Deres forrige Hilsen, hvilket vilde glæde mig meget at høre. — Hvad mig angaar, da haver jeg hertil havt en farlig og besværlig Reyse, hvor jeg nu Gud ske Lov befinder mig temmelig vel; undervejs haver jeg et Par Gange maattet ligge mig ind, da jeg ey har kundet taale at kiøre, formedelst mit Bryst, som tog saaledes til, saa jeg spyttede noget forskrækkeligt i nogle Dage, som jeg igien Gud ske Lov fik dæmpet med nogle Pulvere, jeg tog med mig. Gud veed hvorledes jeg fremdeles vil kunde holde det ud. — Jeg længes meget efter at vide, hvorledes alting staaer i Kiøbenhavn, og om der siden min Bort-Reise er giort noget ved mine Sager, eller ey; i det første Fald, saa ønskede jeg at vide hvorledes, tillige med Deres Velbyrdigheds Betænkning derom, som i dette saavel som i alt det foregaaende skal være min Rette-Snor, da jeg har altfor mange talende Beviser paa, at Deres Velbyrdigheds Raad stadig sigter til mit bedste. — Skulde derimod ey være giort noget derved, saa overlader jeg alt til Deres Velbr. gode Omsorg for mig; thi naar jeg ey skulde faa den paa de Vilkaar, som jeg haver søgt den, saa taber jeg ey synderlig ved ey at bekomme den. Da jeg har seet og faaet at vide, hvad der er at giøre — som vist ey er saa lidet som jeg havde tænkt — ved min igennem Reyse, har jeg seet noget af det. Den Omsorg, Deres Velbyrdighed forhen stedse har vist imod mig og hvorfor jeg i mit Hjerte ærer og takker Dem som en Fader for mig, overlader jeg mig ogsaa fremdeles til. Iøvrigt lader jeg det komme an derpaa og tænker: skal det skee,

saa skeer det; viss ey, saa vil jeg ogsaa meget taalmodig finde mig deri. — Jeg fortryder helst ey at jeg er reist, i det mindste naar Vorherre sparer mig ved Helsen, saa tilbringer man den Tid med Fornøielse. Mit oprigtige Ønske er aleneste, at Vorherre vil bevare Deres Velbyrdighed med ganske Familie, da næst min underdanigste Complimente til Deres bedste Frue har jeg den Ære med sand Høiagtelse at henleve Deres Velbyrdigheds ganske hengivne og underdanige

H a n s e n.

P. S. Jeg beder at formelde Herr Justits-Raad Lassen min underdanige Compliment og takke ham for al imod mig beviste Godhed; naar jeg kommer til Rom, skal jeg give mig den Frihed at skrive ham til. Dersom Deres Velbyrdighed vilde bæere mig med nogle faa Linier, hvilket vilde fornøie mig meget at se, saa beder jeg aleneste at sende dem til Clausen, da de vilde blive mig sendt til Venedig.

Det andet Brev er skrevet 8 Aar senere, og den Ærbødighed, som præger det første Brev, er nu vegen for en mere kollegial Tone. C. F. Hansen var nu ikke blot Landbygmester, men havde tillige 8. April 1791 faaet Bestalling som Professor i Architekturen, ganske vist en ren Titel, da der ikke var noget Professorat ledigt, og Hansen jo heller ikke kunde bestride det, saa længe han var Landbygmester, men dog en Anerkendelse af hans Dygtighed og en Slags Ekspektance paa Professoratet, naar han engang kunde blive Harsdorffs Efterfølger. Desuden havde Hansen skabt sig en glimrende privat Virksomhed som Architect for de rige Købmænd i Hamburg. Brevet vidner i øvrigt om et hjerteligt Forhold mellem de to fremragende Architecter.

Altona, d. 1ste Juni 1791.

Høyædle og velbyrdige Herr Justits-Raad, Meget ærede Ven.

For længe siden burde jeg have skrevet for at aflægge Dem og Kiære Frue min skyldige Taksigelse for Deres mod mig paanye beviste Venskab medens mit Ophold i Kiøbenhavn, da jeg nød mangan en glad Time hos Dem, som jeg vær Dag siden min Hiemkomst med Glæde haver erindret mig, mens jeg haver sandfærdig ey havt en rolig Time, siden jeg forlod Dem, da jeg ey haver været nogen Dag hiemme, mens idelig paa Reyser haver maattet plage mig med en Hoben fortrædelig Arbeide; mit Privat Arbejde er næsten rent gaaget i Staa for mig; af bare Strabads har jeg i Rens-

borg været syg, som Gud ske Tak igien er gaact over. Mens da Herr Myndt Mester Floer for et Par Dage siden sagde mig, at han reyste til Kiøbenhavn, saa kunde jeg ey andet end opfylde mit første Løfte og sende Dem min bedste Hr. Justitsraad, de omtalte Tegninger, nemlig af Stads Porten, som L a n g h a n s byger i Berlin, tilligemed det Theater, som han har byget. Noget besynderligt vil Deres Velbyrdighed vist ikke finde derved. De finder og Tegningen af en Broe, som er byget af en anden berømt Architect, saavel som og en Facade af et Hus. Tydskerne fornægter sig ey i alt dette, og jeg synes allerede at høre Dem sige Dommen af over disse smukke Ting. Jeg smigrer mig med, at De heller havde ønsket at see nogle Tegninger af de smaa Ting, jeg haver byget her; disse skal og snarest følge efter. Det er blot Poletick, at jeg intet haver skikket med denne Gang; da jeg haaber, de vinder ved at komme bagefter, ey heller skikkede det sig, at en holsteensk Bygmester sender sit Arbejde i Følgeskab med Arbejdet af den tydske Palladio, som gjør saa megen Larm (daraussen bey mir). De kan troe, min beste Ven, at det kom mig forunderlig for, da jeg kom hjem igien, vor man tog imod mig med at fortælle mig, hvorledes Coursen stoad, og en Kiøbmand, som jeg byger for, sagde mig, at i min Fraværelse var de raa Sukkere stegne temmelig høyt, og naar de endnu vilde stige $\frac{1}{4}$ Procent, saa maatte jeg decorere Sahlen i hans Bygning saa rigt som jeg vilde, mens fald de, saa skulde Vægene blive glatte. De ser heraf, min bedste Herr Justits-Raad, at jeg saagar maa kunne indrette mine Kompositioner efter Prisen paa de raa Sukkere; det er en dobbelt Konst, og paa god Lykke inviterede han mig paa et røget Okse Bryst. I samme Øieblik tænkte jeg paa de smaa Soupeer, som jeg nød i Deres Selskab, vor jeg var saa lykkelig som en Printz, da vores meste Samtale var om Konsten; havde Skiæbnen dog føiet det saaledes, at vi oftere kunde samles. De omtalte Papirer til Betræk skal jeg søge med det første at kunde sende Dem Prøver af; havde jeg vidst det et Par Dage før, at Myndtmester Floer vilde reise, saa havde jeg allerede nyttet denne Leylighed; mens jeg er først i Dag hjemkommen fra Rendsborg, og han reiser i Overmorgen. Dersom Deres Velbyrdighed kunde sende mig en liden Plan af det Værelse, som de tænkte at decorere dermed, saa kunde jeg gjøre Inddelingen her og sende Dem alt, hvad der hørte til Værelset. Jeg maa slutte, da Vognen allerede igien holder for Døren for at reise til Fresenborg, hvor jeg byger en Hovedbygning, som allerede siden min Hiemkomst er avanceret saa vidt, at Kellarkarmene skal sættes, og hvor man længes efter mig med Smerte. Jeg beder at hilse Deres kiære Frue og lige kiære Døtre paa det forbindtligste fra mig, og

sig dem at jeg med det taknemmeligste Hjerte erkiender Deres imod mig altid beviiste store Godhed, og De min bedste Herr Justits-Raad bliv stedse ved at ynde

Deres indtil Døden hengivne

C. F. H a n s e n.

P. S. Jeg beder at hilse Herr Justits-Raad Høyer og Lassen, Herr Sonnin og alle øvrige Bekiendte som erindre mig.

I største Hast.

Den vigtigste Oplysning, som dette Brev giver, er at C. F. Hansen har bygget Hovedbygningen paa Fresenburg, et Herresæde i Nærheden af Oldesloe. Ifølge Meddelelse fra Hr. Baurat W. J a k s t e i n i Altona staar Bygningen endnu fuldstændig intakt i den Skikkelse som den er opført af C. F. Hansen, i det mindste i det ydre. Indvendig er der et originalt Trapperum og en smukt dekoreret Sal.

Justitsraad Høyer er den bekendte Miniaturmaler C o r n e l i u s H ø y e r, der tillige var Sekretær ved Akademiet. Han var ligesom Justitsraad Lassen Svoger til Harsdorff; de var alle tre gift med Døtre af Hofstenhugger og kgl. Bygmester J a c o b F o r t l i n g. Sonnin var Forvalter ved Akademiet og nær knyttet til Harsdorff.
